

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Kleine Hans: nog steeds inspirerend?

Verslag van

.....
 Kleine Hans is 100 jaar! —
 Psychoanalytische psychotherapie in
 de eenentwintigste eeuw
 [Amersfoort, 3 november 2006]

.....
 MARIJKE SONTROP

De psychoanalytische verenigingen in Nederland hebben in 2006 uitgebreid stilgestaan bij het feit dat Freud honderdvijftig jaar geleden geboren werd. De Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie deed dat door de theorie en praktijk van de psychoanalytische psychotherapie door de tijd heen te bezien aan de hand van de klassieke en beroemde ziektegeschiedenis van «kleine Hans». Kleine Hans kwam honderd jaar geleden bij Freud in behandeling: wat zien we als we met de blik van nu naar de historische casus kijken, en wat zouden we nu anders doen? Allereerst gaf dagvoorzitter Dini Hoenink een kort overzicht van de casus. Kleine Hans werd niet persoonlijk door Freud behandeld. Freud zag hem slechts eenmaal. De behandeling verliep via de uitgebreide verslagen die de vader van de kleine Hans, vriend en aanhanger van Freud, maakte van de observaties door hem en zijn vrouw en van de gesprekken met Hans die tussen drieëneuhalf en vijf jaar oud was in deze periode. In de loop van de behandeling ontwikkelde kleine Hans een straatfobie: hij was bang op straat door een vallend paard gebeten te worden. Deze fobie werd door Freud genezen via instructies aan de vader van Hans, zoals het advies Hans seksuele voorlichting te geven. De casus wordt als een basis beschouwd van Freuds theorie over het oedipuscomplex. In een verrassende lezing deed Eddy de Klerk verslag van historisch onderzoek

rond de persoon van kleine Hans en diens ouders. Hij vertelde over zijn eigen onderzoek en vatte al eerder verzamelde gegevens samen, afkomstig van familieleden en andere bronnen, zoals de muziekwereld, waarin kleine Hans in zijn volwassen leven als operaregisseur werkzaam was. Dit vond ik het boeiendste gedeelte. Daarna formuleerde hij met naar mijn idee soms wat twijfelachtige stelligheid vanuit deze gegevens een aantal psychoanalytische interpretaties.

Jan Vandeputte ziet in de ziektegeschiedenis vooral een oproep van Freud aan ons om heel goed te luisteren naar kinderen. Op speelse wijze beschreef hij kleine Hans verder als een pienter en nieuwsgierig jongetje, dat van zijn moeder hoort dat hij niet met zijn plasser moet spelen (want dan roept ze de dokter die hem eraf zal snijden), dat aanvankelijk jaloers is op zijn pasgeboren zusje, dat nadenkt over het sekseverschil en wiens vader hem wel vertelt waar de baby's vandaan komen maar niet welke rol hij daar als vader bij speelt. Aanleiding voor de contacten tussen de vader van Hans en Freud was het verzoek van Freud aan zijn kennissen om hem gegevens over hun kinderen te zenden teneinde zijn theorieën te toetsen.

Vandeputte ziet de casus eigenlijk als een gewone kinderaanlyse. Hij benadrukt daarnaast vooral dat de rapportage over gebeurtenissen een rapportage over taal en betekenisverlening wordt. Ook is de casus een inspiratiebron voor nieuwe theoretische en technische inzichten, vaak vanuit een kritische visie, zoals bij Melanie Klein, die gebrek aan aandacht voor preoedipale factoren constateert, of bij Bowlby, die op het belang van separatieangst wijst. Doel moet daarbij altijd zijn ons denken te verdiepen en niet om ons gelijk te halen, een attitude waarvan Vandeputte in deze lezing, die veel diepte had, zelf een illustratie gaf.

Ton Stufkens merkte in zijn lezing *Veranderend vaderschap* op dat de vader de vergeten ouder is in de freudiaanse psychoanalyse. Freud zelf heeft geen oog voor de

rol van de vader in de preoedipale fase. In een helder en actueel verhaal over het vaderschap als ontwikkelingsfase van de man ging Stufkens in op de betekenis die de vader voor het kind — in elke fase — kan hebben. Het meeste indruk maakte op mij de mooie theorie van Diamond over de twaalf fasen in de levensloop van de ‘good-enough father’. Tijdens de zwangerschap en het eerste levensjaar is hij de ‘holding father’. Vervolgens laat hij zich via de rol van alternatieve hechtingsfiguur, gevolgd door die van identificatiefiguur en bieder van hulp bij het separeren van moeder en als mentor in de latentiefase, ‘de-idealiseren’ in de puberteit. Daarna wordt zijn functie het sanctioneren van de overgang naar volwassenheid, en biedt hij hulp bij het vader of moeder worden van zijn zoon of dochter. In de laatste fase van zijn leven helpt hij hen met het accepteren van het feit dat hun vader er binnen afzienbare tijd niet meer zal zijn. Marjan Ploegmakers-Burg stelde zich vervolgens de vraag wat zij, vanuit haar psychoanalytische en gezinstherapeutische ervaring, zou doen met Hans en zijn gezin, honderd jaar na dato. Op een beeldende wijze die soms meer een performance dan lezing leek, legde ze uit, aan de hand van een actuele vergelijkbare casus, hoe ze te werk zou gaan met — uiteraard — het hele gezin tegelijk in de kamer. Vervolgens gebruikte ze Freud's genogram van het echte gezin bij haar bespreking. Dit leverde nieuwe invalshoeken op, verschillend van die van Freud. Zo zou het haar in de gezinstherapie wellicht opvallen dat de moeder depressief was, en dat zus Hanna schitterde door afwezigheid. Ze concludeert dat Freud door zijn moed, zijn theorie over het ‘familiecomplex’ en door zijn therapeutische middelen een grote gezinstherapeut had kunnen worden, ware het niet dat dat nog niet in de cultuur paste. Ook waarschuwt ze ons om niet, net als Freud, toe te geven aan de verleiding onze klinische observaties aan te passen aan wat we al weten. Gwen Marcelis-Eerdmans liet haar licht op ouders *als ouders* schijnen en gaf daarmee

een aanvulling op Stufkens. Met de titel *Een ouder is ook maar een kind* vat ze haar verhaal samen: oude trauma's kunnen weerspiegeld worden in het ouderschap. De hele voorgeschiedenis van de ouder wordt in het ouderschap weerspiegeld. Ze constateerde een verandering van optiek. Bij de ouderbegeleiding werd vroeger alleen vanuit de problemen van het kind gekeken, tegenwoordig steeds meer vanuit de ouder zelf: in welke laag lopen de ouders vast? Gaat het om (on)veiligheid? Om liefde en haat? Zijn er te weinig steunbronnen? Vinden ze wel vervulling in hun leven? De theorieën van Stern en van Fonagy geven houvast: ouders moeten kunnen nadenken over hun kind. Deze nieuwe benadering werd toegelicht met een videoband van een behandeling bij de Tavistock Clinic. Bij de afsluiting daarvan zegt de vader over zijn zoontje: ‘He made us think about our lives, he really did.’ Het was een goede lezing en de inhoud is wellicht zeer vernieuwend voor de gemiddelde gezinsbegeleider maar voor dit psychoanalytische publiek kan het als tamelijk vanzelfsprekend overgekomen zijn. Zij zijn eraan gewend iedereen in de spreekkamer te kunnen zien als ‘ook maar een kind’. Iki Halberstadt-Freud zei dat ze een heel andere visie op de oedipale ontwikkeling heeft dan Freud. De rol van de preoedipale moeder wordt bij Freud niet uitgewerkt. Was er wel een oedipuscomplex bij kleine Hans? Was er niet vooral angst en boosheid jegens de moeder, die een veel te heftige relatie met haar kind had? Was dit niet een psychische vorm van incest? Moest vader het er niet inpompen van Freud dat Hans boos op vader was en niet op moeder? Naar Halberstadts mening had Freud de neiging de dingen zo te interpreteren als het hem uitkwam. Een levendige en creatieve discussie vormde tot slot een mooi einde van deze boeiende studiedag die hedendaagse ontwikkelingen opmerkelijk duidelijk liet uitkomen, juist door de honderd jaar oude casus van kleine Hans als uitgangspunt te nemen.